

ՀԱՄՈ Կ. ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆ

ԳԱՍ պապմության ինստիտուտ, պ.գ.թ., դոցենտ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԿԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԵՆԱԾՆՈՐՀԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ
ԽՈՐՀՐԴԱԹԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ (1920-1921 ԹԹ.)¹

*Բանալի քառեր*² Խորհրդային Հայաստան, տպարան, հրատա-
րակչություն, մամուլ, պետական մենաշնորհ, պետականացում,
դեկրետ:

Արտաքին միջամտությամբ և կառավարության հրաժար-
ման արդյունքում 1920 թ. դեկտեմբերին Հայաստանում հաս-
տատվեց խորհրդային վարչակարգ: Հայաստանի խորհրդայնա-
ցումն ամրագրող երկու փաստաթղթերում՝ Հայաստանի հեղկո-
մի 1920 թ. նոյեմբերի 29-ի հռչակագրում և 1920 թ. դեկտեմբերի
2-ի Երևանի հայ-ռուսական համաձայնագրում, որևէ դրույթ
չկար նորաստեղծ պետության մեջ խոսքի, մամուլի, միջոցառում-
ների և այլ քաղաքացիական ազատությունների մասին³:

1920 թ. դեկտեմբերի 21-ին Հայաստանի հեղկոմի ընդունած
դեկրետի համաձայն՝ Հայաստանի Սոցիալիստական Խորհրդա-
յին Հանրապետության (ՀՍԽՀ). տարածքում դադարեցին գործել
Ռուսական կայսրության օրենքները՝ Համառուսաստանյան Ժա-
մանակավոր կառավարության, Անդրկովկասյան սեյմի, ՀՀ
խորհրդարանի ու կառավարության կատարած փոփոխություն-

¹ Հետազոտությունը կատարվել է ՀՀ ԿԳՆ ԳՊԿ-ի տրամադրած ֆինանսա-
վորմամբ՝ 16YR-6A057 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

² ՀՍԽՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, պրակ I (1920 թ. նոյեմբերի
29 - 1921 թ. փետրվարի 18), Էջմիածին, 1921, էջ 1-5, Հայաստանի Հանրապե-
տությունը 1918-1920 թթ. (քաղաքական պատմություն), փաստաթղթերի և նյու-
թերի ժողովածու, խմբագրությամբ՝ Գ. Ա. Գալյանի և Վ. Ն. Ղազախեցյանի,
Երևան, 2000, էջ 383-384:

ներով հանդերձ: Փոխարենը՝ գործող օրենքներ հայտարարվեցին Ռուսաստանի Սոցիալիստական Դաշնային Խորհրդային Հանրապետության (ՌՍԴԽՏՀ) օրենքները՝ Հայեղկոմի և այլ իրավասու իշխանությունների կողմից իրականացվող փոփոխություններով ու լրացումներով²: Այս հանգամանքով էր պայմանավորված նաև, որ Հայաստանի հեղկոմը, հետո նաև՝ Ժողովրդական կոմիսարների խորհուրդը (Ժողկոմխորհ) մասնավորապես մամուլի մասին հատուկ դեկրետ չընդունեցին. հանրապետությունում կիրառվում էին ՌՍԴԽՏՀ իրավական ակտերը:

Նշենք, որ խորհրդային իշխանության առաջին իրավական ակտերից մեկը 1917 թ. հոկտեմբերի 27-ին ՌՍԴԽՏՀ Ժողկոմխորհի ընդունած «Մամուլի մասին» դեկրետն էր, որում արտացոլվեց մամուլի ազատության մասին բոլշևիկների «ուրույն» պատկերացումները: Հայտարարվում էր, որ մինչև «քանվորագյուղացիական իշխանության» ամրապնդումը գաղափարական հզոր զենք հանդիսացող մամուլը վտանգավոր է թողնել «բուրժուազիայի» ձեռքում: Իսկ արդեն նոր կարգերի ամրապնդումից հետո մամուլի նկատմամբ վարչական հսկողությունը կդադարեցվի և այն «լիակատար ազատություն կստանա»: Մինչ այդ փակվելու էին մամուլի այն միջոցները, որոնք. «1) բանվորական ու գյուղացիական կառավարությանը բացահայտորեն դիմադրելու կամ չինազանդվելու կոչ են անում, 2) խռովություն են սերմանում՝ փաստերը բացահայտ զրպարտչորեն խեղաթյուրելու միջոցով, 3) բացահայտ հանցագործական, այսինքն՝ քրեականորեն պատժելի բնույթի արարքների կոչ են անում»: Մամուլի միջոցի հրատարակությունը ժամանակավոր կամ ընդմիշտ դադա-

² ՀՍԽՀ դեկրետների սիրամանների ժողովածու, պրակ I, 1921, էջ 25:

րացվում էր ՌՍԴԽՏ ժողկոմխորհի որոշմամբ³: Փաստորեն, նոր իշխանությունների նկատմամբ լոյալ տրամադրված պարբերականները կարող էին տպագրվել: Նշյալ դեկրետը խորհրդային գրաքննության սկիզբն ազդարարող առաջին վավերագիրն է: Այդուհանդերձ, պետք է փաստել, որ այն իր ժամանակի առավել հանդուրժողական օրենսդրական ակտերից էր⁴: Հաշվի առնելով այս իրողությունը՝ նույնիսկ վառ երևակայության դեպքում ժամանակակիցների համար դժվար էր պատկերացնել, որ ցարական գրաքննության մոլի քննադատ բոլշևիկներն իշխանության գալուց հետո գրաքննական առավել «կատարյալ» համակարգ կստեղծեին:

Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության, ուր հրատարակվում էին՝ տարբեր քաղաքական ուղղվածության պարբերականներ, Խորհրդային Հայաստանում սկսեցին հրատարակվել միայն կոմունիստական ուղղվածության, կամ կոմկուսի շահերի սպասարկմանը ծառայող թերթեր և առևտրային: Դադարեցվեց ոչ միայն նախկին իշխող կուսակցության՝ Հ. Յ. Դաշնակցության, այլև մյուս քաղաքական ուժերի կողմից հրատարակվող պարբերականների տպագրությունը: Դժվար չէ նկատել, որ սա հանրապետությունում գործող օրենսդրության («Մամուլի մասին» ՌՍԴԽՏ դեկրետի) խախտում էր:

1920 թ. դեկտեմբերի 4-ին Երևան ժամանեց ՀՍԽՏ պետական իշխանության և կառավարման բարձրագույն մարմնի գործառույթներով օժտված Հայաստանի հեղկոմը: Նոր իշխանություններն իրենց ձեռնարկումներում առաջնորդվում էին պետության բոլոր ոլորտներում միակոնսակցական համակարգ

³ Պարտիական և սովետական մամուլի մասին, փաստաթղթերի ժողովածու, Երևան, 1955, էջ 235-236:

⁴ Հակոբյան Ա. Մ., Միակուսակցական վարչակարգի ձևավորումը Խորհրդային Հայաստանում (1920-ական թվականներ), Երևան, 2016, էջ 83:

հաստատելու բուլշևիկյան գործելաճով՝ քացառելով հանրապետությունում այլ քաղաքական կուսակցությունների գոյությունը: 1920 թ. դեկտեմբերի 9-ին Երևանի կոմունիստների ժողովում կարդացած զեկուցման մեջ Հայիեղկոմի նախագահ Սարգիս Կասյանն այս առթիվ շեշտել է. «բուրժուական կուսակցությունները չեն կարող գոյություն ունենալ, քայց առանձին անձնավորությունների ծառայությունները կնդունվեն ուրախությամբ»⁵:

Երևան ժամանելուց հետո Հայաստանի հեղկոմն առաջնահերթ պետականացրեց մայրաքաղաքի տպարանները: Դրանցից Հ. Յ. Դաշնակցության «Ուրարտիա» տպարանում, ուր նախկինում հրատարակվում էր ՀՅԴ պաշտոնաթերթ «Հառաջ»-ը, դեկտեմբերի 5-ից սկսեց լույս տեսնել Հայաստանի կոմկուսի կենտկոմի պաշտոնաթերթ հայալեզու «Կոմունիստ»-ը⁶: Արդեն դեկտեմբերի 13-ին Տպագրության և ազդիտացիայի կոմիսար Սարգիս Բաղդասյանը Երևանում գտնվող բոլոր տպարաններին ու լիտոգրաֆիաներին հրահանգեց ենթարկվել կոմիսարիատի Պոլիգրաֆիայի բաժանմունքին⁷:

Խորհրդային Հայաստանի հրատարակչական բնագավառում պետական մենաշնորհի հաստատմանն ուղղված հաջորդ քայլը Հայաստանի հեղկոմի 1920 թ. դեկտեմբերի 17-ի դեկրետն էր, որով հանրապետության բոլոր ազգությունների գործող հոգևոր հիմնարկությունների մշակութային և կրթական հաստատությունները (այդ թվում՝ տպարանները) պետականացվեցին և հանձնվեցին լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատին⁸: Դեկրետի կենսագործման նպատակով ՀՍԽՀ լուսժողկոմ

⁵ Կասյան Ս., Ընտիր երկեր, Երևան, 1967, էջ 185:

⁶ Վրացեան Ս., Յուշեր մօտիկ անցեալից. Բօլշեվիկեան դրախտը, «Հայրենիք», Բոստոն, 1923, դեկտեմբեր, N 2, էջ 68:

⁷ «Կոմունիստ», Երևան, 31 դեկտեմբերի 1920, N 22:

⁸ ՀՍԽՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, պրակ I, էջ 16:

Ա. Հովհաննիսյանը նույն դեկտեմբերի 17-ին երկու հրաման հրապարակեց:

Հրամաններից մեկի համաձայն՝ պետականացված հաստատությունները փոխանցվեցին տեղական հեղկոմների լուսավորության բաժիններին: Որպես քաղաքություն՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի ճեմարանը, հնագիտական և ազգագրական թանգարանները, մատենադարանը և տպարանն անմիջապես ենթարկվելու էին լուսժողկոմատին՝ վերակազմվելով վերջինի կողմից նշանակվող կոմիսարի ղեկավարությամբ: Մյուս հրամանի համաձայն՝ կրթամշակութային բոլոր մասնավոր հաստատություններն (այդ թվում՝ հրատարակչական միությունները) ու ձեռնարկությունները (այդ թվում՝ տպարանները) պետք է 3 օրվա ընթացքում հաշվառման ենթարկվեին տեղական հեղկոմների լուսավորության բաժանմունքներում: Անմիջապես լուծարվելու էին «ազգայնական, կղերական և, առհասարակ, հակահեղափոխական նպատակներ» հետապնդող մասնավոր հաստատությունները, իսկ նրանց գույքն անցնելու էր տեղական հեղկոմների լուսավորության բաժիններին⁹: Լուսժողկոմի 1920 թ. դեկտեմբերի 20-ի հրամանով Էջմիածնի վանական կրթամշակութային բոլոր նախկին հաստատությունների կոմիսար նշանակվեց Լևոն Լիսիցյանը, որին իրավունք վերապահվեց նաև թոնագրավել համապետական նշանակություն ունեցող «բոլոր հնություններն ու գեղարվեստական գործերը»¹⁰:

Ի դեպ, Հայոց եկեղեցուն պատկանող կրթամշակութային հաստատությունները (այդ թվում՝ տպարանը) առանձնացնելն ամենևին պատահական չէր: Բացի եկեղեցու թուլացնելուն միտ-

⁹ Նույն տեղում, էջ 16-17:

¹⁰ Սուքիասյան Հ. Կ., Եկեղեցու սեփականության թոնագրավումը Խորհրդային Հայաստանում (1920 թ. դեկտեմբեր – 1921 թ. փետրվար), «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», Երևան, 2014, N 1, էջ 96-97:

ված քայլ լինելուց (քնականաբար, Հայիեդկոմի դեկրետը հենց այդ նպատակով էր ընդունվել), սա նաև պայմանավորված էր Մայր Աթոռի տպարանի ունեցած դերով: Այն ՀՀ շրջանում ամենից ակտիվ գործող տպարաններից էր. 1918-1920 թթ. Հանրապետությունում հրատարակված շուրջ վեց տասնյակ գրքից 23-ը տպագրվել է նշյալ տպարանում¹¹:

1921 թ. հունվարի 6-ին Հայիեդկոմի նախագահ Ս. Կասյանի արձակած հրամանի համաձայն՝ բոլոր հիմնարկություններին և մասնավոր անձանց հրահանգվեց եռօրյա ժամկետում Մամուլի և ազդեցության կոմիսարիատին հանձնել ունեցած թղթի, մեծ ծրարների պաշարը, նոր կամ գործածված լինելու: Հրամանը չկատարողներին սպառնում էր «հեղափոխական ժամանակների» խիստ օրենքները¹²: Իսկ Աշխատանքի ժողկոմ Հ. Կոստանյանի հունվարի 24-ի հրամանով տպագրական գործի արտադրողականությունը քարձրացնելու հիմնավորմամբ «գորական կացության մեջ» հայտարարվեցին գրաշար բանվորները: Հասկանալի է, որ հրամանը կատարելուց խուսափող տպագրիչներին ևս սպառնում էր դատական պատասխանատվության ենթարկվելու հետանկարը¹³:

Այս պայմաններում, երբ ՀՍԽՀ իշխանությունների դեկրետներով ու հրամաններով պետականացվեցին բոլոր տպարանները, նույնիսկ ավելորդ է թվում հանրապետությունում ոչ կոմունիստական թերթերի տպագրության մասին խոսելը: Այդուհանդերձ, նման անհաջող փորձեր եղել են: Այսպես՝ Հայաստանի խորհրդայնացման օրերին Հ. Յ. Դաշնակցությունից անջատված

¹¹ Ղազարյան Գ., Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տպարանի գործունեությունը 1918-1920 թթ., «Հայոց պատմության հարցեր (գիտական հոդվածների ժողովածու)», N 17, Երևան, 2016, էջ 164:

¹² ՀՍԽՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, պրակ I, էջ 56-57:

¹³ Նույն տեղում, էջ 94:

Ինտերնացիոնալիստ ծախս դաշնակցականների խմբակը (Հայկ Ավալյան, Ավետիս Օհանջանյան, Հայկ Սարգսյան, Արշակ Գրիգորյան, Արտաշես Վանցյան և ուրիշներ) սեփական պաշտոնաթերթ հրատարակելու փորձ կատարեց, ինչը ՀՍԽՀ իշխանությունները չթույլատրեցին¹⁴։ Գործունեության դաշտ չունենալով՝ Ինտերնացիոնալիստ ծախս դաշնակցականների խորհուրդը 1920 թ. դեկտեմբերի 14-ին հայտարարեց Ինտերնացիոնալիստ ծախս դաշնակցականների կուսակցության լուծարման մասին, իսկ որոշ ժամանակ անց հրապարակած դեկլարացիայում ծախս դաշնակցականները պատրաստակամություն հայտնեցին ձուլվելու Հայկոմկուսին¹⁵։

Խորհրդային Հայաստանի և Հայկոմկուսի ղեկավարները չեն նպաստել նաև Սոցիալ-դեմոկրատ Ինտերնացիոնալիստների՝ Թիֆլիսում հրատարակվող «Նոր խոսք» շաբաթաթերթի տպագրությունը Երևանում շարունակելուն։ Բանն այն է, որ Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո թերթի խմբագրակազմը որոշեց պարբերականի հրատարակությունը շարունակել Խորհրդային Հայաստանում։ Նման հաղորդագրություն է տպագրված թերթի վերջին համարում¹⁶։ Այդուհանդերձ, այս որոշումը կյանքի չի կոչվել։ ՀՍԽՀ և ՀԿ(Բ)Կ ղեկավարները չէին հավատում նույնիսկ այս բոլշևիկամետ թերթի խմբագրակազմի անկեղծությանը։ Ասվածի վկայությունն է «Կոմունիստ» պաշտոնաթերթի 1920 թ. դեկտեմբերի 31-ի համարում Եղիա Չոբարի գրած խմբագրականը¹⁷։

¹⁴ Հ. Յ. Ղաշնակցությունը և խորհրդային իշխանությունը (փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածու), կազմող և պատասխանատու խմբագիր՝ Վ. Ն. Ղազախեցյան, Երևան, 1999, էջ 68։

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 56-57, 66-69։

¹⁶ «Նոր խոսք», Թիֆլիս, 13 դեկտեմբերի 1920, N 17։

¹⁷ «Կոմունիստ», Երևան, 31 դեկտեմբերի 1920, N 22։

Հանրապետության խորհրդայնացմանը հաջորդող շարաթերին հայաստանյան քաղաքական ուժերի կողմից պարբերական հրատարակելու այլ փորձ մեզ հայտնի չէ: Սա պայմանավորված էր այն իրողությամբ, որ այդ ժամանակ Հ. Յ. Դաշնակցությունն ու մյուս կուսակցությունները փաստացի դադարեցրել էին իրենց գործունեությունը՝ առժամանակ ընդհատակ անցնելով: Ակնհայտ է, որ թերթ հրատարակելու խնդրով Հայաստանի հեղկոմին ուղղված ցանկացած դիմում ՀՍԽՀ արտակարգ հանձնաժողովի (չեկա) ուշադրությունը սևեռելու էր նախաձեռնողների վրա, կամ այդ դիմումն առնվազն անուշադրության էր մատնվելու: Հասկանալի է, որ առանց իշխանությունների հավանության, պարբերական հրատարակել հնարավոր չէր, քանզի հանրապետության բոլոր տպարանները բռնագրավված և պետականացված էին: Ի դեպ, 1921 թ. փետրվարյան հակախորհրդային ապստամբության պարտությանը հաջորդող շրջանում եղել են պարբերականներ հրատարակելու այլ անհաջող փորձեր:

Խորհրդային Հայաստանի հրատարակչական բնագավառում պետական մենաշնորհն ամրագրվեց Հայաստանի պետական հրատարակչության կազմակերպումով:

ՀՍԽՀ ժողկոմխորհի 1921 թ. մայիսի 27-ի նիստում քննարկվեց պետական հրատարակչություն հիմնելու հարցը և որոշվեց հանրապետության ամբողջ հրատարակչական գործը կենտրոնացնել այնտեղ¹⁸: Ժողկոմխորհի հունիսի 8-ով թվագրվող դեկրետի (իրականում ընդունվել է հունիսի 15-ին)¹⁹ համաձայն՝ հանրապետության սահմաններում մամուլին և հրատարակչությանն

¹⁸ Հայաստանի ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ֆ. 113, ց. 3, գ. 15, թ. 28:

¹⁹ Սուրիապյան Հ., Հայպետհրատի հիմնադրումը և գործունեության առաջին տարիները, «Հայկական տպագրությունը դարերի միջով (հողվածների ժողովածու)», Երևան, 2014, էջ 123:

առնչվող բոլոր գործերը միավորելու և «նրանց գործունեությունը ուժեղացնելու» (իրականում՝ արդյունավետ վերահսկելու) նպատակով լուսժողկոմատին կից կազմակերպվեց Պետական հրատարակչություն (պետհրատ): Վերջինի մեջ մտան բոլոր ժողկոմատներին և մասնավոր անձանց պատկանող հրատարակչական մարմինները: Պետական հրատարակչությունը լիազորված էր վերահսկել հանրապետության ժողկոմատների, պետական մարմինների՝ հասարակական-քաղաքական, մշակութային հարցերին առնչվող հրատարակչական գործառնությունները, գրական, գիտական և այլ կազմակերպությունների հրատարակչական ամբողջ գործունեությունը: Պետհրատը ղեկավարում էր խմբագրական կոլեգիան, որի նախագահին ու անդամներին լուսժողկոմի առաջարկով նշանակում էր ՀՄԽՀ Ժողկոմխորհը²⁰:

Հիմնվելով «Պետական հրատարակչության մասին» դեկրետի վրա՝ «բոլոր տպարանների վարիչներին» ուղղված գրությամբ Պետհրատը տեղեկացրեց, որ առանց իր թույլտվության որևէ գրություն տպագրելու պարագայում «հեղափոխական դատարանի ամենախիստ պատժի կենթարկվեն»²¹: Փաստորեն՝ սա հրատարակչական գործում քաղաքական վերահսկողության սկիզբն էր: Ինչ վերաբերվում է Հայպետհրատի գրաքննական գործառնություններին, ապա արխիվային վավերագրերի համալիր ուսումնասիրությունից երևում է, որ, ի տարբերություն ռուսական Պետհրատի, Հայգլավլիտի հիմնադրմանը նախորդած շրջանում Հայպետհրատը գրաքննական գործունեություն չի իրականացրել:

Հայպետհրատի կանոնադրությունը 1919 թ. մայիսի 21-ին հրապարակված ՌՄԴԽՀ Պետական հրատարակչության կանո-

²⁰ ՀՄԽՀ դեկրետների և հրամանների ժողովածու, պրակ 2 (1921 թ. ապրիլի 2 – 1921 թ. օգոստոսի 1), Էջմիածին, 1921, էջ 58-60:

²¹ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 1, գ. 172, թ. 253:

նադրության տեղայնացված տարբերակն էր և, կարելի է ասել, որ չէր բխում Խորհրդային Հայաստանում գործադրվել սկսող Նոր տնտեսական քաղաքականության սկզբունքներից: Պատահական չէ, որ ՀՍԽՀ Ժողկոմխորհի 1922 թ. փետրվարի 8-ի նիստի օրակարգում ներառված Պետհրատին գրական արտադրանքի տպագրության թույլտվություն տալու համար բացառիկ իրավունք վերապահելու հարցը չքննարկվեց: Ավելին, այն հանվեց օրակարգից²²: Իսկ մարտի 4-ին Ժողկոմխորհը հաստատեց մասնավոր հրատարակչությունների մասին դեկրետի նախագիծը: Ըստ այդմ՝ մասնավոր անձանց, հաստատություններին, ընկերություններին թույլատրվում էր լուսժողկոմատի համաձայնությամբ տպարաններ բացել, որտեղ նրանք կարող էին կատարել ինչպես մասնավոր, այնպես էլ պետական ու հասարակական հիմնարկությունների պատվերները: Արձանագրվում էր, որ նշյալ որշման հիման վրա բացված հաստատությունները բոնագրալման ենթակա չէին²³: Կարծում ենք՝ սա ՆԷՊ-ի ընձեռած մասնակի ազատության հետևանք էր (ոչ պետական հրատարակչություններ գոյություն ունեին նաև ՌՍԴԽՀ-ում): Այդուհանդերձ, 1920-ական թվականների առաջին կեսին հանրապետությունում մասնավոր հրատարակչությունների ստեղծման և գործունեության համար բարենպաստ նախադրյալներ չկային: Ուստի՝ նշյալ դեկրետն առժամանակ գործնական կիրառություն չունեցավ:

Հայաստանի կենտգործկոմի 1922 թ. հուլիսի 22-ի նիստում ընդունված ՀՍԽՀ Քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ «հակահեղափոխական բնույթ ունեցող ագիտացիոն գրա-

²² ՀԱԱ, ֆ. 113, ց. 3, գ. 69, թ. 4 և շրջ.:

²³ Նույն տեղում, գ. 68, թ. 16, «ՀՍԽՀ դեկրետների և որոշումների հավաքածու». Երևան, 1922, N 5, էջ 37:

կանություն» պատրաստելն ու տարածելը պատժվում էր ազատազրկմամբ՝ մեկ տարուց ոչ պակաս ժամանակով²⁴։ Փաստորեն, անլեգալ աշխատանքի տարիների փորձ ունեցող քոլշնիկները ոչ մի պարագայում տրամադիր չէին թույլ տալ ընդհատակյա գրականության հրատարակությունն ու տարածումը։

Այսպիսով, 1920 թ. դեկտեմբերին Խորհրդային Հայաստանում սկսված հրատարակչական ընագավառում պետական մենաշնորհի հաստատման գործընթացն ավարտվեց 1921 թ. հունիսին՝ Պետական հրատարակչության կազմակերպումով։

Амо К. Сукиасян, *Институт истории НАН РА, к.и.н., доцент*, Установление государственной монополии в издательской сфере Советской Армении (1920-1921 гг.) - После советизации Республики Армения в стране стали издаваться имеющие коммунистическую направленность или обслуживающие интересы компартии газеты и журналы. Было прекращено печатание не только изданий правящей партии АРФ Дашнакцутюн, но и периодики других политических сил.

В декабре 1920 г. изданными Ревкомом Армении и подчиненными ему структурами правовыми актами были конфискованы и национализированы все находящиеся на территории республики типографии. Организация государственного издательства в июне 1921 г. стала заключительным этапом утверждения государственной монополии в издательской сфере. В Госиздате были объединены принадлежащие всем наркоматам и частным лицам издательские органы.

²⁴ «ՀԱԽԸ դեկրետների և որոշումների հավաքածու», Երևան, 1922, N 21, էջ 17-18։

Hamo K. Sukiasyan, *NAS RA Institute of History, PhD in History, Assistant Professor*, The Establishment of Monopoly in the Sphere of Publishing in Soviet Armenia (1920-1921) - After the sovietization of the Republic of Armenia only newspapers and magazines of Communist orientation or serving the interests of the Communist Party were published. The publication of the periodicals released by both the ruling party of ARF Dashnaktsutyun and other political forces were ceased. In December 1920, by the legal acts issued by the Revolutionary Committee of Armenia and the structures subordinate to it, all the printing houses located in the Republic were confiscated and nationalized. In June 1921, the organizing of the State Publishing House became the final stage of the establishment of the state monopoly in the publishing sector. The publishing houses which belonged to all People's commissariats and private individuals were united under the State Publishing House.